

Спеціалізованій вченій раді К 26.055.05
Київського національного торговельно-
економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора
Осецького Валерія Леонідовича на дисертаційну роботу
Єфремової Олександри Сергіївни
«Конкурентоспроможність малого підприємництва у національній
економіці», представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна
теорія та історія економічної думки**

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Процеси економічної інтеграції та інтернаціоналізації виробництва пов'язані з активним розвитком малого підприємництва як рушійної сили, що генерує національне багатство шляхом створення нових робочих місць, зростання ВВП, а також стимулювання розвитку конкурентоспроможності національної економіки. Вихід малих підприємств на європейський ринок через створену зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, інвестиційний потенціал України як держави з розвиненим людським капіталом і вигідним географічним розташуванням об'єктивно викликають необхідність пошуку напрямів підвищення конкурентоспроможності національних суб'єктів малого підприємництва.

Економічна теорія кінця минулого століття (з середини 70-х рр. ХХ ст. до наших часів – в умовах скорочення масового і росту малосерійного виробництва, повороту до підтримки і стимулювання розвитку малого підприємництва, піднесення малого інноваційного підприємництва) приділила досить велику увагу місцю і ролі малого підприємництва в національній економіці як економічного амортизатора в умовах обмежень, що пом'якшує наслідки структурних змін в економіці, швидко втілює інноваційні нововведення, адекватно адаптується до змін попиту, що забезпечує необхідну

гнучкість національної економіки. Водночас сьогодні ми спостерігаємо відсутність єдиного інструментарію вирощування конкурентоспроможних малих підприємств у сучасному українському бізнес-середовищі, що засвідчує необхідність, насамперед, вдосконалити теоретико-методичний інструментарій вивчення процесів формування конкурентоспроможного малого підприємництва в національній економіці України, які вимагають всебічного наукового дослідження.

В контексті зазначеного дисертаційне дослідження Єфремової О.С. є актуальним і перспективним, воно піднімає питання неефективності інституційних практик держави щодо забезпечення сприятливих умов для інноваційного розвитку конкурентоспроможного малого підприємництва в Україні за наявного дефіциту фінансових ресурсів, надмірної конкуренції на ринку щодо імпортованих товарів та товарів експортно-орієнтованого сектору, низької ефективності використання ресурсів, досліджує причини такої неефективності і пропонує конкретні рекомендації щодо реформування інституційного середовища для сприяння конкурентоспроможності малого підприємництва в національній економіці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в межах наукової школи Київського національного торговельно-економічного університету з теорії конкуренції, конкурентної політики та захисту економічної конкуренції відповідно до планів науково-дослідних робіт кафедри економічної теорії та конкурентної політики. Здобувач долучалася до виконання таких робіт: «Соціально-економічні ефекти державного регулювання внутрішнього ринку в умовах європейської інтеграції України» (номер державної реєстрації НДР 0115U000567), особистий внесок полягає у аналізі сучасного стану конкурентоспроможності малих підприємств на внутрішньому ринку України та запропонованих теоретико-методичні підходах до формування ефективної системи державного регулювання конкурентоспроможності малого підприємництва в умовах

інтенсифікації євроінтеграційних процесів (довідка № 1857/20 від 15.06.2017); «Розвиток конкуренції на внутрішньому ринку України» (номер державної реєстрації НДР 13U000522), особистий внесок – дослідження факторів впливу конкурентоспроможності малого підприємництва на внутрішній ринок України, а також запропоновано основні напрями стимулювання та розвитку малого підприємництва в процесі підвищення конкурентоспроможності суб'єктів малого підприємництва на внутрішньому ринку України (довідка № 1552/24 від 13.06.2018).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Представлена дисертаційна робота характеризується кваліфікованим, послідовним і системним викладом матеріалу на основі повного наукового обґрунтування. Чітко просліджуються авторська позиція та логічна завершеність роботи. Одержані у процесі наукового дослідження результати є достовірними.

Наукові теоретико-методичні та практичні розробки обґрунтовані в достатній мірі, що підтверджується глибоким вивченням і критичним аналізом фундаментальних робіт українських і зарубіжних науковців у сфері мікро- та макроекономічної теорії, малої економіки (малого підприємництва) в національній економіці тощо; нормативно-законодавчої бази України і Європейського Союзу, даних Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державної служби статистики України, Європейської комісії, Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Європейської хартії малого бізнесу Європи, Європейського виконавчого агентства з малого та середнього підприємництва, Європейського Союзу для підтримки малих та середніх підприємств в країнах регіону східного партнерства, Європейського банку реконструкції та розвитку в Україні, міжнародних організацій, матеріалів збірників, даних річних звітів,

аналітичних звітів, інформаційних та аналітичних бюлетенів; результати власних досліджень автора, Інтернет-ресурс. Список використаних джерел складається з 411 найменувань, в ньому представлені наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників з питань, які розкривають досліджену здобувачем проблематику.

Вирішення поставлених у роботі наукових завдань базується на грамотному використанні існуючих методів наукових досліджень, що забезпечило всебічність дослідження ролі та місця конкурентоспроможного малого підприємництва в національній економіці, а саме: діалектичного методу пізнання, наукового абстрагування, теоретичного та емпіричного аналізу для узагальнення, вдосконалення понятійно-категоріального апарату, пов'язаного із інвестиційним процесом та його державним регулюванням; класифікаційно-аналітичного методу для класифікації інвестицій, типів інвестиційного процесу та факторів впливу на нього, класифікації інструментів державного впливу на інвестиційний процес, у тому числі на інвестиційному ринку, методів оцінки ефективності державного регулювання інвестиційного процесу; метод порівняння для визначення співвідношення стадій та етапів інвестиційного процесу; логіко-історичний метод для здійснення ретроспективного аналізу стану державного регулювання інвестиційного процесу в Україні; порівняльно-історичний метод для дослідження впливу нормативно-правового регулювання на динаміку інвестиційного процесу в Україні, у тому числі на функціонування технопарків; статистичні методи (групування, порівняння, динамічних рядів, табличні та графічні), використані в процесі дослідження динаміки і структури інвестиційної безпеки та окремих її складових (зовнішньоекономічної, кредитної, амортизаційної), інноваційних витрат, інвестицій у проекти державно-приватного партнерства, модифікованого обсягу ринкової мобілізації фінансових ресурсів, рівня інвестиційної привабливості промисловості України, інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні, техніко-економічних показників діяльності технопарків, інтегрального коефіцієнта ефективності державного регулювання інвестиційного процесу; системного

аналізу і моделювання для розроблення методичних підходів до обґрунтування системи цілей державного стимулювання інвестиційного процесу, механізму державного регулювання інвестиційного процесу в Україні в рамках застосування державою інституційних інструментів, формалізації системи оцінювання ефективності державного регулювання.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які наведені у дисертації, підтверджується сукупністю логічно викладених теоретичних доказів та апробованих методик. На користь цього висновку також свідчать довідки про використання розроблених здобувачем практичних і методичних рекомендацій в діяльності органів державної влади, у навчальному процесі Київського національного торговельно-економічного університету.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про всебічну обґрунтованість і достовірність, представлених у дисертаційній роботі Єфремової О.С. наукових положень, висновків і рекомендацій, про високий науковий рівень та економічну грамотність здобувача.

Наукова новизна і практична цінність дисертаційної роботи.

На захист здобувачем представлено результати, які наведено на с. 25-28 дисертаційної роботи та с. 4-6 автореферату. Ознайомлення зі змістом дисертації та автореферату, основними науковими працями здобувача дозволило визначити найістотніші теоретико-методологічні положення, прикладні висновки та рекомендації, які характеризуються науковою новизною, сформульовані автором самостійно та відображають її науковий внесок у розв'язання важливої науково-прикладної проблеми формування та розвитку конкурентоспроможного малого підприємництва, за умов глобалізації та євроінтеграції, на основі обґрунтування інноваційних механізмів забезпечення конкурентоспроможності малого підприємництва в національній економіці.

До вперше розроблених результатів дослідження слід віднести обґрунтування теоретичного підходу до ідентифікації сутності конкурентоспроможності малого підприємництва, що трактується як категорія, яка забезпечує теоретичне підґрунтя для аналізу ролі і місця малих підприємств у системі мінливих соціально-економічних відносин, а також дає змогу детермінувати вектори формування інституційних умов ефективної діяльності суб'єктів малого підприємництва (с. 68-75; с. 81-82; табл. 1.2, дод. Г). Здобувачем обґрунтовано, що в рамках національної економіки рівень конкурентоспроможності суб'єктів МП формується одночасно з конкурентоспроможністю інших економічних інститутів за умови використання потоку інформації, яка циркулює в межах поєднання функціонування двох сфер: сфери управління і контролю (с. 64-67; рис. 1.4). Автором обґрунтовано доцільність використання потенціалу малих підприємств для розширення секторів економіки з високим попитом на внутрішньому та світових ринках, що здатні сприяти інноваціям, модернізації і створенню високої доданої вартості, посиленню співпраці з суміжними секторами, пошуку нових компетенцій та формуванню унікальних конкурентних переваг (с. 80-82).

Серед отриманих наукових результатів, спрямованих на удосконалення та подальший розвиток попередніх наукових досягнень, доцільно виділити такі:

– обґрунтування підходів до розкриття економічної природи малого підприємництва на основі поглиблення визначення його місця і ролі у національній економіці як економічного амортизатора в умовах дії цілої низки обмежень (с. 36-43, дод. А; с. 46-49; с. 55-60, табл. 1.1), розкриття властивих малому підприємству принципів та специфічних функцій, які об'єктивно притаманні цивілізованому підприємству (с. 42-49; рис. 1.2; дод. В), розкриття теоретичних підходів засновників похідних теорій за періодами еволюції, а також цінності цих теорій для розвитку сучасного малого підприємства (а саме: Ж. Сісмонді та Дж. Гелбрейта) (с. 49-55, рис. 1.3;

дод. Б), що дозволить поглибити методичний інструментарій розроблення цільових комплексних програм розвитку, відповідно до яких наскрізний підхід до політики підтримки малого підприємництва може сприяти інноваціям та розширенню масштабів малого підприємництва, а також їх внеску в інклюзивне економічне зростання;

– обґрунтування теоретичного підходу до розуміння впливу неформальної економіки на конкурентоспроможність малого підприємництва, що дає змогу визначити частку тіньового сектору малого підприємництва, з'ясувати причини порушення загальної економічної рівноваги в умовах деформації сумлінної конкуренції між легальним та тіньовим секторами (с. 87-88). Здобувачем доповнено перелік факторів впливу на Індекс економічної свободи чинниками, які не підлягають формальному обліку, зокрема, Індексу реінвестування вивільнених ресурсів для забезпечення конкурентоспроможності малого підприємництва, за допомогою комплексного багатокритеріального оцінювання факторів, що формує підґрунтя для забезпечення підтримки та стимулювання інноваційного малого підприємництва (с. 126-132, рис. 2.2, табл. 2.4, 2.5, 2.6);

– врахування гносеологічних аспектів інноваційного потенціалу малого підприємництва на основі ідентифікації векторів його розвитку з метою формування комплексу програм розвитку малого підприємництва при урахуванні регуляторних рішень щодо підвищення рівня його конкурентоспроможності в національній економіці (с. 85-90). Здобувачем схарактеризовано комплексне уявлення про особливості розвитку інноваційного малого підприємництва, його впливу на соціально-економічну природу через макрорівневі та інструментальні функції, які систематизовано і доповнено за ознаками економічного та суспільно-політичного значення у національній економіці, зокрема: збільшення соціальної відповідальності суб'єктів підприємництва і держави, запровадження концепції соціального партнерства, що формує підґрунтя для появи інноваційних шляхів збільшення ефективності діяльності суб'єктів малого підприємництва за допомогою

використаної ідеї «концентричних кіл» (с. 90-103, дод. Е, рис. 1.6, рис. 1.7), розкрито вплив бізнес-середовища на ефективність малого підприємництва та оцінено вплив ключових обмежень його конкурентоспроможності за умов становлення цифрової економіки, що означило сучасні шляхи розвитку конкурентоспроможного малого інноваційного підприємництва в національній економіці в умовах глобалізації (с. 83-87, рис. 1.5).

– трактування дефініції «мережа суб'єктів малого підприємництва» для посилення інституційної спроможності політики сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, що полягає у єдності їх соціально-економічних, інноваційних цілей і завдань, стратегії розвитку, і створення належного підґрунтя для реальної участі суб'єктів малого підприємництва у розробці та використанні організаційно-правових та методичних інструментів у їх діяльності (с. 174-177);

– опрацювання систематизації індикаторів підприємницької активності малого підприємництва за класифікацією критеріїв їх оцінювання, які допоможуть доповнити перелік показників розвитку малого підприємництва, що входять у систему оцінки ефективності державних і регіональних програм. Здобувачем обґрунтовано додаткові показники аналізу динаміки розвитку малого підприємництва, які допоможуть оптимізувати індикатори підприємницької активності як за економічним, так і соціальним ефектами (насамперед, індикатори організаційної активності як інформація про інтенсивність використання потенціалу суб'єктів малого підприємництва; індикатори інвестиційної активності як інформація про використані ресурси малого підприємництва, зокрема сектору креативних індустрій). Відповідно запропоновані здобувачем індикатори можуть стати критеріями оцінювання при визначенні додаткових статистичних показників, що дозволяє більш точно спрогнозувати дані про підприємницьку активність суб'єктів малого підприємництва в окремих галузях чи економіці в цілому, забезпечує теоретико-економічну та методичну базу для підвищення ефективності

державної політики сприяння конкурентоспроможності малого підприємництва (с. 191-195, табл. 3.1);

– обґрунтування траєкторії покращення понятійно-категоріального апарату дослідження, а саме поняття «мале підприємництво» (с. 54-60, табл. 1.1, дод. В), «конкурентоспроможність малого підприємництва» (с. 67-73, с. 80, табл. 1.2), «мале інноваційне підприємництво» (с. 87, с. 89-90, с. 94-98; рис. 1.6), «венчурне мале підприємництво» (с. 208-211), «ефективність малого підприємництва» (с. 57; с. 197), в цілях інтерпретації значущості конкурентоспроможності суб'єктів малого підприємництва за умов нерозвиненого інвестиційного та низьколіквідного фінансового ринків у напрямі посилення їх конкурентних позицій;

– обґрунтування необхідності використання пріоритетних напрямів розвитку малого підприємництва як системного фактору соціальної спрямованості національної економіки та нової стратегії його державної підтримки в Україні на національному та регіональному рівнях. Здобувачем розширено наукові теоретичні уявлення про системні фактори становлення соціально орієнтованої ринкової економіки, важливим елементом якої виступає конкурентоспроможне мале підприємництво як чинник зростання зайнятості, доходів та рівня життя населення (с. 92-100, рис. 1.6, 1.7; с. 195-204, рис. 3.4, 3.5, 3.6, 3.7). Серед чинників зростання автор означила соціальне значення державної політики податкового стимулювання сприяння розвитку конкурентоспроможності малого підприємництва у напрямку інноваційної діяльності новостворених і функціонуючих малих підприємств, яка призведе до зростання міцності та ресурсного потенціалу суб'єктів малого підприємництва (с. 212-220).

Таким чином, дисертаційна робота Єфремової О.С. містить необхідні для таких робіт елементи новизни і однозначно має практичну цінність. Практична цінність підтверджена використанням результатів дослідження Міністерством соціальної політики України (довідка № 58/0/136-18 від

25.05.2018 р.), Департаментом фінансів Вінницької обласної державної адміністрації (довідка № 02-2-1958/675 від 21.06.2018 р.).

Окрім цього, окремі положення, що містяться в дисертаційному дослідженні, застосовувалися в освітньому процесі Київського національного торговельно-економічного університету (довідка № 1642/22 від 20.06.2018 р.).

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях.

Основні результати дослідження опубліковано автором у 21 науковій роботі (17 – самостійно та 4 – у співавторстві). У тому числі: 1 колективна монографія, 7 статей у наукових фахових виданнях, наукових періодичних виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, 13 публікацій – в інших виданнях.

Перелік опублікованих праць за темою дисертації відображає зміст роботи відповідно до вимог МОН України.

Положення дисертаційної роботи пройшли апробацію у доповідях здобувача на 9 міжнародних та 3 всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також 1 міжнародному бізнес-форумі, що відбулись протягом 2015-2018 рр.

Відповідність теми дисертації профілю спеціальності.

Дисертація виконана державною мовою, якою автор володіє на належному рівні. Стиль дисертації, хоча і викликає певні зауваження, але в цілому відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць такого рівня. Структура та логіка викладення результатів дослідження узгоджується з назвою дисертаційної роботи. Зміст та результати дисертаційної роботи відповідають спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Зауваження та дискусійні питання.

Поряд із позитивною оцінкою результатів дослідження і визнанням високої наукової та практичної цінності дисертаційної роботи, належного рівня її наукової новизни, вважаємо, що представлене дослідження має ряд дискусійних положень, які можуть слугувати підставою для наукової дискусії.

1) У параграфі 1.3 (с. 87) дисертант обґрунтовує інвестиційну непривабливість малого інноваційного підприємництва порівняно з іншими напрямками підприємництва як суб'єкта з високим ступенем ризику (а саме: обмеженість ресурсів, високі податки), що примушує мале інноваційне підприємство звертатися в тіньову економіку, яка виробляє звичайну продукцію, з метою зниження витрат, трансакційних витрат, несплати податків, тим самим знижуючи попит на фактори виробництва, що поставляються легальним сектором. Суб'єкти тіньової діяльності створюють додаткову пропозицію, негативно впливаючи на продажі суб'єктів легальної діяльності, використовують незаконні прийоми з метою боротьби з конкуренцією, знижуючи прибуток легальних підприємств. Разом з тим, автор не розглядає кількісні показники та структуру порушень зі сторони тіньової економіки. Наведення даного показника дозволило б краще оцінити прояви тіньової економіки, забезпечити кількісне обґрунтування потреби переорієнтації конкурентної політики підтримки конкурентоспроможного малого підприємництва на боротьбу з останнім.

2) Наведені автором в роботі статистичні дані характеризуються різними хронологічними рамками дослідження. Наприклад, показники Рейтингу легкості ведення бізнесу в Україні (с. 108, табл. 2.1) та динаміка Рівня економічної свободи України, що розраховується американською дослідницькою організацією Heritage Foundation і газетою The Wall Street Journal, (с. 119, табл. 2.2) охоплюють період 2010-2019 рр. Проте показники рейтингу легкості ведення підприємницької діяльності України за показником «оподаткування» наведено за період 2014-2017 рр. (с. 118, дод. К), а Індексу економічної свободи України – протягом 1995-2018 рр. (с. 120, рис. 2.1), Натомість, варто було б їх звести до єдиного періоду дослідження.

3) В роботі спостерігаються повторення окремих положень. Аналізуючи організаційно-економічне середовище згідно структурно-функціональної матриці оцінювання рівнів конкурентоспроможності МП (рис. 1.4, с. 66), здобувач наводить фактори підтримки конкурентоспроможності МП та її стримування. У параграфі ж 3.1. при представленні «Вхідних» елементів концепції підтримки конкурентоспроможності МП (рис. 3.5, с. 197) повторно надаються принципи організації та розвитку МП, основні переваги та фактори стримування розвитку конкурентоспроможності МП.

4) Незважаючи на високий рівень мовної компетентності автора, необхідно відзначити, що використання громіздких складних речень ускладнює сприйняття викладеного матеріалу. Також, у дисертаційній роботі в окремих випадках здобувачу варто більш зважено підходити до використання спеціальної термінології, коректно використовувати наукові поняття та категорії, не застосовувати при викладі матеріалів дисертаційного дослідження публіцистичну лексику.

5) Науково-практичне значення має теоретичний підхід до дослідження у роботі ряду економіко-правових й інституціональних інструментаріїв оцінювання рівня формування конкурентних переваг малого підприємництва та основних напрямів підвищення ефективності державної політики розвитку різних сегментів малого підприємництва. Однак здійснюючи такий аналіз, автор мало уваги приділяє динамічним факторам впливу на формування конкурентоспроможності малого підприємництва в Україні, а саме таким, як фактор часу, збалансованості, узгодженості, непередбаченості.

Зроблені зауваження не применшують загальну позитивну оцінку проведеного дослідження, не спростовують її результатів, їх наукової новизни та практичної значущості.

Висновок

Дисертаційна робота Єфремової Олександри Сергіївни на тему «Конкурентоспроможність малого підприємництва у національній економіці»,

є завершеним і самостійним дослідженням, в якому розглядається та розв'язується вагоме наукове завдання обґрунтування ролі та місця конкурентоспроможного малого підприємництва в національній економіці, яке має важливе прикладне і наукове значення.

Проведений аналіз дисертаційної роботи дозволив зробити такі висновки:

- отримані результати достатньою мірою обґрунтовані, містять наукову новизну та мають практичну цінність;
- опубліковані роботи та автореферат відображають основні положення дисертаційного дослідження;
- зроблені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки роботи;
- за змістом, актуальністю, постановкою завдань дослідження, використанням загальнонаукових методів аналізу, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів дисертація відповідає вимогам пунктів 9 і 11 «Порядку присудження наукових ступенів» (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами);
- за складом вирішених завдань дисертація відповідає паспорту спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

У зв'язку з цим, автор дисертації Єфремова Олександра Сергіївна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Офіційний опонент:

професор кафедри економічної теорії,
макро- і мікроекономіки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
доктор економічних наук, професор

В. Л. Осецький

Підпис засідача
Вчений секретар НАЧ
КАРАУЛЬНА Н. В.
09.06.2020р.